

Ks. Piotr KLIMEK

OBJAWIENIE BOGA W JR 9,22-23

Treść: 1. Główne myśli Jr 9,22-23. 2. Objawienie Boga. 3. Charakterystyka Jahwe. 4. Wnioski.

W Piśmie świętym jest wiele tekstów ukazujących Jahwe jako jedyne, naprawdę istniejącego Boga. Przede wszystkim są to teksty wprost stwierdzające fakt jedyności (np. Iz 43,11). Znajdujemy jednak liczne fragmenty, które, choć nie mówią o Jahwe jako o jedynym Bogu bezpośrednio, to jednak pokazują tę cechę. Jednym z takich miejsc jest Jr 9,22-23.

W wielu komentarzach¹ omawiających tekst Jr 9,22-23 uwaga egzegetów zwrócona jest na postawę człowieka, który chce być mędrcem. Wydaje się jednak, że w. 23 jest wielkim objawieniem Boga i poprzestawanie jedynie na wskazaniach pareneetycznych jest zawężeniem rozumienia intencji autora. W niniejszym artykule podejmiemy próbę wydobycia przesłania Jeremiasza na temat Boga².

1. Główne myśli Jr 9,22-23

Na początku naszej analizy zapytajmy, na jakie sprawy autor Jr 9,22n kładzie największy nacisk. Omawiany przez nas fragment ma charakter wypowiedzi mądrościowej³ - Jahwe odnosi się do postępowania człowieka oceniając je. Wobec zła spowodowanego przez odejście narodu od Boga, odejście, które polegało na kulcie innych bóstw, Stwórca chce wskazać drogę prawidłowego postępowania:

"Mędrzec niech się nie szczyci swą mądrością, siłacz niech się nie chlubi swą siłą ani bogaty niech się nie przechwala swym bogactwem. Raczej chcąc się chlubić, niech się szczyci tym, że jest roztropany i że Mnie poznaje, iż jestem Jahwe, który okazuje ła-

¹ Por. np. L. STACHOWIAK, *Księga Jeremiasza, wstęp-przekład z oryginału-komentarz*, PST 10,1, Poznań 1967, 183n; W. HOLLADAY, *Jeremiah 1. A Commentary on the Book of the Prophet Jeremiah. Chapters 1-25*, t.1, Philadelphia 1986, 316-318; W. MCKANE, *A Critical and Exegetical Commentary on Jeremiah*, ICC, t.1, Edinburgh 1986, 212n.

² Treść tego artykułu została oparta na fragmencie (pkt. 3.1) rozprawy doktorskiej autora pt: *Bóg Jeremiasza. Analiza obrazu Boga w wypowiedziach proroka*, Warszawa 1994.

³ Por. MCKANE, *dz. cyt.*, 212, który stwierdza różnice pomiędzy starszymi tekstami mądrościowymi np. Prz a Jr 9,23.

skawość, praworządność i sprawiedliwość na ziemi - w tym mam upodobanie - wyrocznia Jahwe" (Jr 9,22n)⁴.

Cytowany wiersz wymienia następujące warunki prawidłowej postawy wobec Jahwe: taki człowiek powinien być roztropny (השכל)⁵ i znać Boga (יידע חוהי - dosłownie: i zna Mnie). Pierwszego z określeń Jeremiasz używa w trzech miejscach: 9,23; 10,21; 23,5. W 10,21⁶ przedstawione są powody, dla których Juda musi ponieść karę - pójść do niewoli. Fragment ten zarzuca pasterzom ludu (przywódcom), że okazali się źli i nie szukali Jahwe, dlatego są nierozważni⁷, a ich trzoda ulega zniszczeniu. Również w 23,5⁸ słowo "rozważny, mądry" występuje w kontekście przewodzenia. Bóg obiecuje nowego wodza narodu, który jako król będzie sprawiedliwy. Cechy, jakie go charakteryzują to roztropność, wykonywanie prawa i sprawiedliwość: wszystko to powoduje, że Izrael będzie mógł bezpiecznie mieszkać na swojej ziemi. W wymienionych miejscach tekstu odnoszących się do "roztropności, mądrości" widzimy zatem opis rzeczywistości narodu - jego przywódcy byli podobni bardziej do nierozważnych dzieci, niż prawdziwych pasterzy, dlatego Jahwe sam zatroszczy się o Izraela dając mu odpowiednich przywódców. Stwierdzamy także, iż rozważany przez nas rdzeń nawiązuje do tradycji izraelskiej, w której ten tylko może kierować narodem, kto jest mędrce.

Drugie z cytowanych w 9,23 określeń dobrego człowieka to czasownik pochodzący od rdzenia ידע⁹. Wyraża on ideę osobistego poznania, przeżycia. Nie chodzi tu o abstrakcyjne przyjęcie intelektem danej rzeczy, bo poznać to doświadczyć, odczuć we własnym życiu. Autor cytowanego przez nas wersetu zachęca człowieka do takiego właśnie spotkania Jahwe. Poznając Go, spotyka się przede wszystkim Jego wielką potęgę i majestat. Doświadczając mocy Bożej w swoim własnym życiu człowiek potrafi wskazać innym drogi prowadzące do Jahwe. Nie chodzi tu jedynie o samą znajomość prawa, ważniejsza była postawa całego życia oparta na myśleniu zgodnym z tym prawem¹⁰. Rdzeń ידע zamyka zatem w sobie całość relacji, jakie powinny mieć miejsce pomiędzy człowiekiem i Jahwe, a także całą dotychczasową historię, przepełnioną Bożą obecnością. Jednym z takich ludzi był oczywiście Jere-

⁴ Różne warianty tłumaczenia pierwszej części w. 23 podaje W. HOLLADAY, *dz. cyt.*, 318; tam też najważniejsza literatura, do której warto dodać G.R. O'DAY, *Jeremiah 9,22-23 and 1 Corinthians 1,26-31: Study in intertextuality*, *JBL* 109(1990), 259-267.

⁵ Dosłowne znaczenie rdzenia שכל oznacza akt mądrości, czy tego, kto jest mędrce; użycie tego słowa wskazuje, że człowiek powinien stać się mędrce, czyli osobą bogatą w doświadczenia życiowe, dzięki którym potrafi rozpoznać Jahwe.

⁶ Por. M. MARGALOT, *Jeremiah X 1-16: A re-examination*, *VT* 30(1980) nr 3, 295-308; M.E. ANDREW, *The Authorship of Jer 10,1-16*, *ZAW* 94(1982), nr 1, 128-130.

⁷ Fragment ten ma następujące brzmienie oryginalne: ponieważ pasterze byli źli i Jahwe nie szukali, dlatego nie byli [nie są] rozważni; por. np. BT³ gdzie inny sens.

⁸ Por. R.W. KLEIN, *Jeremiah 23,1-8*, *Interpr* 34(1980) 167-172; W.J. WESSELS, *Jeremiah 33:15-16 as a reinterpretation of Jeremiah 23,5-6*, *Hervormde Theologies Studies* 47(1991)231-246.

⁹ Teologię tego rdzenia podaje *THAT*, t.1,682-701 oraz *STB*, 749-753.

¹⁰ Do takiej postawy indywidualnej religijności nawoływał Jeremiasz, por. P.H. KELLEY, *Jeremiah's Concept of Individual Religion*, *Review and Expositor* 58(1961) nr 4, 453-463.

miasz, jego postawa życiowa, bliskość Boga i jednocześnie trwanie w codzienności narodu pozwalały mu na odpowiednią ocenę sytuacji, wskazanie zagrożeń oraz dróg wyjścia z nich. Motyw ten został bardzo mocno podjęty przez tradycje późniejsze¹¹.

Przeprowadzona analiza wskazuje na konieczność bliskiego przebywania z Jahwe, co tradycja biblijna nazywa mądrością. Działanie człowieka, jego postawa zakłada zatem ściśle określony obraz Boga. Bez takiego odniesienia człowiek nie będzie mądry, roztropny.

2. Objawienie Boga

Kolejnym zagadnieniem, które trzeba przeanalizować to zagadnienie obrazu Boga w omawianych przez nas wersetach. Poznanie, o którym mowa w naszym fragmencie ma konkretne dopełnienie. Autor mówi: „i poznaje Mnie, że jestem Jahwe”. Samo sformułowanie „ja jestem Jahwe” przywołuje na pamięć objawienie imienia Bożego z Wj 3,14, w wersecie tym znajdujemy określenie „Jestem, który Jestem”, a w następnym (Wj 3,15) myśl ta jest rozwinięta następująco:

"Jahwe, Bóg naszych ojców, Bóg Abrahama, Bóg Izaaka i Bóg Jakuba".

Wydarzenie opisane w Wj 3-4 są objawieniem się Boga, który ujawniając swoje imię, pokazuje, kim naprawdę jest. Dla Mojżesza i niewolników w Egipcie słowa te były bardzo potrzebne do zawierzenia Jahwe, budziły nadzieję na wolność i szczęśliwsze życie. Powiązanie sformułowania „Jestem, który Jestem” stwierdzającego aktualne istnienie Boga ze wspomnieniem Boga ojców: Abrahama, Izaaka i Jakuba przywołuje na pamięć dobro, które Jahwe dokonał w życiu przodków, a także bardzo dobrze pasuje do istoty mądrości izraelskiej: ten, kto dziś wierzy w Jahwe, opiera się na doświadczeniach poprzednich pokoleń. Dlatego jest mędrcom.

Możemy założyć, że prorok bardzo dobrze znał tradycję o imieniu Boga i właśnie ją miał na myśli zamieszczając te słowa. Paralela pomiędzy Wj 3,14 i Jr 9,23 wskazuje, że w tekście Jeremiasza mamy do czynienia z samoobjawieniem się Jahwe, który wypowiadając te słowa jeszcze raz przedstawia się swojemu narodowi. Jest to sytuacja wyjątkowa, tak ze względu na jej charakter, jak i okoliczności. Prądy myślowe współczesnego Jeremiaszowi Izraela zmierzające do ukazania Jahwe jako jednego z wielu bogów lub odrzucające Go, były w czasach proroka bardzo silne. W tym kontekście 9,23 jest ukazaniem prawdziwego oblicza Boga, to On jest Jahwe, jest "tym, który jest". Charakter tej wypowiedzi, poprzez powiązanie z Wj 3,14, niesie w sobie niezwykłą wagę. Jeszcze raz Bóg mówi do Izraela, że On jest Bogiem, że On istnieje. Przypomnienie objawienia z początków Izraela w czasach synkretyzmu religijnego i klęski militarnej może być odczytywane jako dowód istnienia Jahwe. Prawda ta, w myśl cytowanego wersetu, ma stać się powodem chluby człowieka mą-

¹¹ Por. prace W.L. HOLLADAY'a: *The Background of Jeremiah's Self-Understanding: Moses, Samuel and Psalm 22*, *JBL* 83(1964), 153-164; *Jeremiah and Moses: Further Observations*, *JBL* 85(1966), 17-27; zob. także Ch.R. SEITZ, *Mose als Prophet. Redactionsthemen und Gesamtstruktur des Jeremiabuch*, *BZ* 34(1990) nr 2, 234-245.

drego. Możemy domyślać się, że w czasach Jeremiasza liczne były przypadki odwrotne, prawdziwa religia była zapomniana, a przywódcy nierozważni, potrzebą chwili stało się poznanie Jahwe jeszcze raz.

Wezwanie do uznania Go jest jednocześnie wezwaniem do przyjęcia jego jedyności. Obrazy użyte w omawianym wierszu ukazują to dobrze. Mędrcy szukający mądrości, w myśl Jr 5,5, to ci, którzy powinni znać "drogę Jahwe", niestety poszli "swoimi drogami" za bogami obcymi. W obrazie siłaczy¹² możemy dostrzec dążenia do zawierania sojuszy politycznych i militarnych, dzięki którym Juda miał się obronić przed najazdem wrogów. Szukanie takich pomocy narażało jednak Izraelitów na wpływy obcych kultów. Wszystko to zostaje w omawianym przez nas fragmencie odrzucone. Człowiekiem roztroprnym jest ten, kto szuka pomocy u Jahwe: tylko On może pomóc, bo tylko On istnieje. Takie rozumienie opierało się na izraelskich przeświadczeniach, że kto nie działa, ten nie istnieje. Jeżeli Jahwe pokazuje w 9,23, że jest Bogiem, który pomagał przodkom, to i teraz jest na tyle mocny, że może działać, może pomóc¹³.

3. Charakterystyka Jahwe

Oprócz objawienia istnienia i jedyności werseł ten niesie także określenia charakteryzujące Jahwe. Człowiek poznający Go powinien dostrzec przede wszystkim łaskawość, praworządność i dbałość o sprawiedliwość na ziemi. Zastanawiająca jest kolejność tych cech. Gdy weźmiemy pod uwagę zadanie zlecone Jeremiaszowi w czasie jego powołania (1,10) zauważymy położenie głównego akcentu na zniszczenie zła. Dopiero na tak przygotowanym gruncie prorok ma "budować i sadzić". W 9,23 kolejność jest odwrotna: na pierwszym miejscu wymieniona jest łaskawość - cecha bazująca na miłości Boga, dopiero na następnych pozycjach mowa jest o sprawiedliwości, która jest podstawą zniszczenia zleconego Jeremiaszowi. Ten werseł nie jest zatem jedną z zapowiedzi zagłady i kary wymierzonej przez rozgniewanego sędziego, ale jest ukazaniem Boga, takim jakim On jest - pełnym łaskawości miłośnikiem ludzi. Potwierdza to porównanie tego obrazu z orędziem proroka Ozeasza. Zauważamy tu daleko idące podobieństwo, w obu przypadkach wypowiedzi włożone w usta posłańców Boga - proroków najczęściej zapowiadają karę (np. Oz 4,3; Jr 6,1). Gdy zaś Jahwe sam przemawia, prócz orędzia zagłady, mówi o swojej miłości (np. Oz 6,6; Jr 31,3), czego nie spotykamy w słowach proroków. Wypowiedzi zawarte w tekście ksiąg Ozeasza i Jeremiasza zdają się wskazywać na samą istotę Boga - jest On miłością. Wersel Jr 9,23, łącząc imię Jahwe z łaskawością ukazuje to najlepiej.

¹² Postawę zaufania własnej sile widzimy np. w 2,31 - Izrael czuje się tak pewny siebie, że odejście od Boga nazywa wyzwoleniem, por. L. STACHOWIAK, *dz. cyt.*, 112; czy w 17,5, por. P. KLIMEK, „Jahwe nadzieją jego” w Jr 17,7, *WST* 8(1995), 23.

¹³ Powiązanie pomiędzy działaniem a istnieniem spotykamy np. w Iz 43, 10-15, por. L. STACHOWIAK, *Księga Izajasza II-III (40-66), wstęp-przekład z oryginału-komentarz-ekskursy*, PST 9,2, Poznań 1996, 119-121.

Myśl o miłości Jahwe spotykamy także u samego Jeremiasza. Słowo *hesed* - łaskawość, w takiej formie jak w cytowanym fragmencie, u naszego proroka występuje cztery razy (2,2;9,23;31,3;32,18), ale ostatnie z wymienionych miejsc należy do warstwy późniejszej tekstu. Z pozostałych łaskawość Boga jest wspomniana w 9,23 oraz 31,3, zaś w 2,2 mówi się o miłości nie Boga, lecz Izraela. Usprawiedliwionym jest więc doszukiwanie się paraleli (i zarazem komentarza) pomiędzy 9,23 a 31,3. Drugi z cytowanych wersetów podkreśla odwieczność miłości Jahwe do narodu.

"Ukochałem cię odwieczną miłością, dlatego zachowałem dla ciebie łaskawość".

Pomny na tę miłość Bóg zachował dla Izraela łaskawość, mimo iż wymierzał mu karę za tak wielki grzech¹⁴. Połączenie obu wersetów pozwala nam dostrzec źródło działań Jahwe: „Ja jestem Jahwe, który okazuje łaskawość”, bo „ukochałem cię odwieczną miłością”. Podstawą takiego działania jest oczywiście, podkreślmy to jeszcze raz, miłość.

Mamy tu ponadto jeszcze jedno potwierdzenie władzy Jahwe nad historią, którą wykorzystuje do swoich celów. Współcześni Jeremiaszowi ludzie zostali przez Boga otoczeni odwieczną miłością, i gdy wzywa się ich, by zawierzyć tej miłości, to na ich decyzję powinna mieć wpływ nie tylko chwila obecna, ale całe doświadczenie poprzednich pokoleń. Jahwe kierując historią, przy jej pomocy dokonuje swoistego objawienia swojej mocy.

4. Wnioski

Podsumowując należy stwierdzić, że omawiany przez nas werset bardzo wiele wnosi w rozwój myślenia Izraelitów o Bogu. Przede wszystkim, w kontekście zapowiedzi przygotowanych kar, zdanie to ukazuje zaufanie do Jahwe, a odrzucenie poszukiwania pomocy w kimkolwiek innym, jako drogę wyjścia z trudnej sytuacji - bo tylko Bóg istnieje, On tylko działa i jest miłosierny. Omawiany przez nas werset Jeremiasza nie jest stwierdzeniem ściśle monoteistycznym, nie mówi wprost o wyłącznym istnieniu Jahwe, jednakże użyte obrazy i teologia występujących słów jest niezrozumiała bez przyjęcia jedyności Boga.

¹⁴ Por. W. HOLLADAY, *Jeremiah*, dz.cyt., 318.

GOD'S REVELATION BY JER 9,22-23

(Summary)

In the Bible we find many monotheistic texts, but none in the book of Jeremiah. This paper examines Jer 9,22-23 as a text, which shows Jahweh as the one existing God, but does not speak about it *expresis verbis*. The first part of this article shows the main ideas of Jer 9,22-23: the wisdom of a man who knows Jahweh. The second part contains the analysis of God's revelations, and the third describes the characteristic of Jahweh. Only Jahweh is able to help His people. Jeremiah remembers God's miracles in the history of his forefathers, His love to Abram's sons, and therefore when He said: „I am Jahweh”, he understands that this is the new revelation of God - the merciful and the One. The man, who understands this ideas becomes a wise man.